

Marina Matejević

УДК 316.356.2-055.52; 37.018.1

Univerzitet u Nišu
Filozofski fakultet
Niš

Pregledni naučni rad

TRADICIONALNO I MODERNO U KONTEKSTU PORODIČNE
FUNKCIONALNOSTI I VASPITNOG STILA RODITELJA²

Sažetak: U radu su predstavljene varijacije tradicionalnog i modernog u porodičnom funkcionisanju, prema nalazima istraživanja koja su se odnosila na verovanja adolescenata o komplementarnosti roditeljskih uloga (Matejević, Todorović, 2012; Matejević, Jovanovic, 2014), na vaspitni stil roditelja (Matejević, 2012) i vaspitne postupke roditelja (Matejević, Nikolić, 2013). Nalazi ovih istraživanja ukazuju na promenjene uloge roditelja: adolescenati veruju da je permisivnost očeva prihvatljivija od permisivnosti majki; takođe smatraju da je u vaspitnom stilu roditelja odbacivanje izraženije kod majki, a emocionalna toplina kod očeva; u kontekstu vaspitnih postupaka izraženije je verbalno kažnjavanje kod majki dok je nagrađivanje na prvom mestu u vaspitnim postupcima očeva. Može se konstatovati da se tradicionalno sačuvalo u komplementarnosti roditeljskih uloga, ali na jedan drugačiji način, koji je možda i povezan sa modernim viđenjem ovih uloga: očevi mogu biti popustljivi, a majke zahtevne i manje tople, što ukazuje na jednu fleksibilniju raspodelu porodičnih uloga i drugačiju distribuciju moći u porodici. Dobijeni nalazi ukazuju da moderno i patrijarhalno egzistiraju paralelno i na specifičan način konstruišu verovanja adolescenata koji teže nečemu modernijem, ali su istovremeno i zarobljeni u patrijarhalnim predstavama o roditeljskim ulogama koje se transgeneracijski prenose i daju specifičan doprinos izgrađivanju uverenja. Značajna implikacija ovih nalaza jeste ukazivanje na potrebu podizanja pedagoške kulture roditelja u okviru različitih programa za porodicu, kao i pružanje društvene podrške roditeljima u kompetentnijem ispunjavanju ovih kompleksnih uloga.

Ključne reči: tradicionalno u vaspitnim stilovima roditelja, moderno u vaspitnim stilovima roditelja.

² Saopštenje sa skupa *Tradicija, modernizacija i identiteti VIII: Analiza rezultata istraživanja u oblasti tradicije i modernizacije identiteta na Balkanu* (9. i 10. jun 2017, Filozofski fakultet u Nišu). Rad je urađen u okviru projekta *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija* (179074), koji realizuje Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, a finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

Uvod

Prema sistemskom pristupu porodica je sistem sačinjen od komponenti subsistema: partnerskog, roditeljskog, subsistema koji formiraju deca, a istovremeno je kao celina deo ekološkog suprasistema sa kojim razmenjuje energiju i informacije. Za razumevanje načina na koji funkcioniše porodica, veoma je važno razumevanje odnosa koji postoje između ovih subsistema, kao i odnosa koji postoji između porodice i okruženja u kome porodica funkcioniše. Primenujući opštu teoriju sistema na porodicu i njeno funkcionisanje, može se reći da se delovi porodice, odnosno subsistemi, nalaze u stalnom međuodnosu i da se ponašanje pojedinih članova, odnosno subsistema, ne može razumeti izolovano od drugog dela subsistema. Porodica kao sistem deluje kroz transakcione obrasce koji se sastoje od ponovljenih interakcija koje utvrđuju obrazac ponašanja. Ti obrasci, kako kaže Minučin (Minuchin & Fishman, 1981: 12), upotpunjavaju porodičnu strukturu koja rukovodi funkcionisanjem članova porodice, iscrtavajući njihovu skalu ponašanja i olakšavajući interakciju među njima. Potrebna je životno sposobna porodična struktura da bi se ispunili suštinski zadaci porodice u podržavanju individuacije uz istovremeno pružanje osećaja pripadnosti.

Porodica kao sistem igra centralnu ulogu u socijalizaciji, vaspitanju, psihološkom i biološkom održavanju članova porodice što podrazumeva tri vrste zadataka koje porodica treba da ispuni: a) bazične zadatke koji se odnose na obezbeđivanje ishrane i zaštite članova porodice i bazične potrebe na emocionalnom planu kroz pružanje podrške, ljubavi i razumevanja za sve članove; b) razvojni zadaci odnose se na podsticanje rasta i sazrevanja članova porodice i to davanjem podrške kroz sve faze individualnog i porodičnog životnog ciklusa i c) zadaci koji se odnose na prilagođavanje i reagovanje porodice u situacijama kada se pojave neočekivani događaji: bolest, smrt i razvod. Porodica bi trebalo da amortizuje poremećaje u ekonomskim i društvenim zbivanjima i da i dalje pruža podršku za, što je moguće bezbolniji, rast i razvoj svojih članova (Goldner Vukov, 1988). Funkcionalna porodica je porodica koja stvara uslove za razvoj zdravih i zrelih članova u granicama njihovih intelektualnih i kreativnih potencijala (Goldner Vukov, 1988). Funkcionalnim se smatraju porodični obrasci koji omogućavaju dostizanje porodičnih ciljeva koje porodica sebi postavlja. Disfunkcionalnim se smatraju porodični obrasci kojima se ne ispunjava zadatak već dolazi do pojave simptoma ili nezadovoljstva. Funkcionalnost porodičnog sistema možemo da definišemo preko sledećih dimenzija: porodične fleksibilnosti, koja predstavlja balans između stabilnosti i promene, i porodične kohezivnosti koja predstavlja balans između bliskosti i individuacije (Olson, 2000).

Za sagledavanje porodične funkcionalnosti važno je poimanje socijalnog konstruktivizma. Razumevanje porodičnih uloga i pravila porodičnog funkcionisanja neodvojivo je od određenog kulturološkog okvira i obrazaca funkcionisanja. Uverenja da otac treba da bude strog i pravičan, a majka blaga i podržavajuća, bila su prisutna u srpskoj patrijarhalnoj kulturi, u kojoj su ove uloge bile komplementarne (Trebješanin, 2008); ovakva verovanja se smatraju tradicionalnim u sagledavanju roditeljskih uloga. Ljubav oca prema detetu, kao sastavni deo njegove roditeljske uloge, imala je sasvim različitu ulogu od ljubavi majke. Dok je materinska ljubav bezuslovna, očinska ljubav je uslovljena ponašanjem deteta, dete mora da je zasluži, ispunjavajući očekivanja oca: da bi dete zaslužilo ljubav oca, mora da se podređuje njemu. Postavlja se pitanje da li su još uvek prisutna ova tradicionalna uverenja zasnovana na komplementarnosti roditeljskih uloga ili, u duhu novog vremena, i percipiranje roditeljskih uloga ima odlike savremenog, modernog viđenja, pri čemu ne tvrdimo da je moderno viđenje ovih uloga bolje i adekvatnije. Odgovor na ovo pitanje može biti dat na osnovu rezultata nekih naših istraživanja koja su se bavila verovanjima adolescenata o roditeljskim ulogama, vaspitnom stilu roditelja i vaspitnim postupcima roditelja.

Verovanja adolescenata o komplementarnosti roditeljskih uloga

Imajući u vidu kakava su verovanja postojala u prošlosti u odnosu na roditeljske uloge, pokušali smo da odgovorimo na pitanje kakva su danas očekivanja adolescenata u odnosu na roditeljske uloge: da li se i dalje očekuje da otac bude strog, a majka blaga i popustljiva? Rezultati koji su dobijeni na uzorku studenata niškog univerziteta (Matejević, Todorović, 2012; Matejevic, Jovanovic, 2014) pokazuju da adolescenti na drugačiji način percipiraju porodične uloge i porodične odnose. Istraživanje je bilo organizovano sa ciljem da se utvrdi koje porodične odnose studenti percipiraju kao najfunkcionalnije – da li su to porodični odnosi kada je otac strog, a majka blaga i popustljiva? Subjekti istraživanja bili su studenti Univerziteta u Nišu: ispitano je 316 studenata i 268 studentkinja (ukupno 584 studenata). U istraživanju su korišćeni sledeći instrumenti: Indeks porodičnih odnosa (Index of Family Relations, IFR, Hudson, 1982) i vinjete u kojima su predstavljeni vaspitni stilovi roditelja: po pet vinjeta za opisivanje vaspitnih stilova oca i majke. U kratkim pričama prikazani su različiti vaspitni stilovi, posebno oca, posebno majke, i to autoritarni, autoritativni, permissivni, nedosledni i nezainteresovani. Sadržaj vinjeta je bio sledeći, npr. za autoritarni vaspitni stil očeva: Dejanova nastavnica je pozvala iz škole da kaže njegovom ocu da se Dejan na pismenoj vežbi potpisao kao otac. Kada je Dejan došao iz škole, otac je vikao na njega jer se potpisao na pi-

smenoj vežbi njegovim imenom. Rekao je Dejanu: „Idi u svoju sobu i ne izlazi dok ti ja ne kažem.“ Za autoritarni stil majki: „Kada je Đorđe došao iz škole majka mu se ljutito obratila: „Srela sam tvog nastavnika matematike, rekao mi je da danas nisi imao domaći zadatak. Idi u svoju sobu i ne izlazi dok ti ja ne kažem“. Na osnovu opisa postupaka roditelja prema detetu studenti su procenjivali porodicu u celini u kojoj se zamišljena situacija dešava. Ispod vinjeta date su stavke upitnika Indeks porodičnih odnosa. Ovaj upitnik trebalo je da utvrdi u kojoj meri je porodica u kojoj se odigrava priča srećna ili zadovoljna (npr. „Postoji mnogo napetosti u ovoj porodici.“ „Detetu u ovoj porodici nije stalo da bude okruženo svojom porodicom.“ „Porodica ne razume ovo dete.“ „Ova porodica iritira.“ „Članovi ove porodice su zaista dobri jedni prema drugima.“ ili „Ova porodica je za ovo dete velika radost“). Upitnik sadrži 25 stavki Likertovog tipa.

Dobijeni nalazi su pokazali da su studenti porodične odnose procenjivali bolje kada je učesnik u priči otac nego kada je učesnik u priči majka, kod svih vaspitnih stilova, osim kod nedoslednog vaspitnog stila. Najveća dobijena razlika u proceni porodičnih odnosa dobijena je na permisivnom vaspitnom stilu. Ispitanici su porodične odnose procenili kao mnogo pozitivnije kada je učesnik u priči otac, što je suprotno od verovanja koja su bila prisutna u srpskoj patrijarhalnoj kulturi – da je otac autoritaran, a majka permisivna. Povoljnija procena porodica u kojima otac ispoljava permisivnost donekle se može objasniti i sklonošću ispitanika da sve situacije u kojima je akter otac povoljnije procenjuju. Ispitanici su bili rigorozniji u procenama priča u kojima je akter bila majka. Permisivnost oca bila je veoma poželjna u procenama i studenata i studentkinja, dok permisivnost majke manje nailazi na odobravanje studenata, pri tom su studentkinje imale pozitivniji odnos prema permisivnosti. Verujemo da studenti imaju očekivanja da majka treba više da insistira na ispunjavanju određenih obaveza, na postavljanju određenih zahteva pa permisivnost ne nailazi na odobravanje. Dobijeni nalazi mogu se povezati sa rezultatima istraživanja Milevskog i saradnika (Milevsky, 2007), koje se odnosilo na povezanost vaspitnih stilova roditelja sa samopoštovanjem, depresijom i životnim zadovoljstvom adolescenata. Njihovi nalazi su pokazali da permisivnost očeva nije tako štetna za ishode razvoja deteta kao permisivnost majki. Iako očevi počinju da igraju sve značajniju ulogu u životima dece, izgleda, konstatuju spomenuti autori, da oni imaju drugačiju ulogu u roditeljstvu od majki i da permisivnost očeva neće tako smetati dobrobiti deteta kao permisivnost majki. Ovi nalazi idu u prilog modernim tendencijama koje su prisutne u porodičnom funkcionisanju, a koje se odnose na drugačiju distribuciju moći (koja je više zasnovana na fleksibilnijem prihvatanju porodičnih uloga), mada dobijeni rezultati mogu da ukazuju i na izokrenutost uloga u odnosu na popustljivost majki i popustljivost očeva. U srpskoj patrijarhalnoj kulturi bilo je prisutno očekivanje da je otac zadužen za disciplinovanje deteta, da je majka zadužena

za pružanje ljubavi i ova očekivanja u odnosu na roditeljske uloge su se prenosila transgeneracijski. Postavlja se pitanje da li su ova promenjena očekivanja u odnosu na roditeljske uloge povezana sa promenama koje su se dešavale u društvenom kontekstu, koje su bile povezane sa afirmacijom i emancipacijom žena, čemu je i socijalističko društvo dalo značajan doprinos. Ovakve percepcije adolescenata daju specifičan doprinos verovanju da je prisutnija fleksibilnost u raspodeli porodičnih uloga i da je prisutniji moderniji pristup u očekivanjima u odnosu na ulogu majke i ulogu oca, što je zaista ohrabrujuće, jer ukazuje na tendenciju ka uspostavljanju egalitarnih odnosa u porodici. S druge strane, majke se strože procenjuju, što je u skladu sa patrijarhalnim principom, da se od majke očekuje uvek više, da se žrtvuje za svoje dete i svoju porodicu, jer je na njoj veća odgovornost za vaspitanje dece. U našoj tradiciji prisutno je verovanje da je majka „kriva“ ako deca nisu vaspitana, pa su i rezultati koji su dobijeni u odnosu na strožu procenu majki u skladu sa ovim verovanjem. Dobijeni nalazi ukazuju da savremeno i patrijarhalno egzistiraju paralelno i da na poseban način konstruišu verovanja adolescenata koji teže nečemu modernijem, ali su istovremeno i zarobljeni u patrijarhalnim predstavama o roditeljskim ulogama koje se transgeneracijski prenose i daju specifičan doprinos izgrađivanju uverenja. Tranzicija ima udela u stvaranju drugačijeg sistema vrednosti i drugačijoj percepciji porodičnih uloga, ali, s druge strane i transgeneracijski prenos porodične kulture utiče na očuvanje tradicionalnog i održanje kontinuiteta, što se jasno može videti u percepcijama studenata.

Rezultati pomenutog istraživanja ukazuju na to da, bez obzira koji vaspitni stil manifestuje majka, porodica neće biti tako dobro procenjena kao kad je u pitanju manifestovanje vaspitnog stila oca. Da li su rezultati možda pokazatelj preopterećenosti majki, iz čega proizilazi njihova neadekvatnost ili je reč o prisustvu tradicionalnog odnosa i očekivanja od majki? Permisivnost oca se pozitivno procenjuje, kao nekakvo drugačije pozicioniranje očeva u savremenoj porodici u skladu sa tranzicijom kroz koju društvo prolazi. U tom kontekstu izmenjena su i očekivanja od majke koja u savremenoj porodici treba da zahteva ispunjavanje određenih obaveza, što u suštini verovatno unosi nekakav red u porodično funkcionisanje i može se povezati sa osećajem sigurnosti koju porodica pruža. Kompetentno roditeljstvo očeva se bolje procenjuje nego majki, kao što se neadekvatni vaspitni postupci očeva, manje osuđuju nego kada su u pitanju majke. Posmatrano iz ugla porodice kao sistema, kompetentno roditeljstvo očeva često jeste odraz i zadovoljavajuće partnerske relacije, pa je zato i bolja procena porodica u kojima se otac ponaša kompetentno u vaspitnoj ulozi.

Istraživanje Mekgilikadi-De Lisi i De Lisi (McGillicuddy-De Lisi, De Lisi, 2007), koje je takođe imalo za cilj da utvrdi očekivanja adolescenata u odnosu na roditeljske uloge, pokazalo je da postoje razlike u vaspitnim stilovima majki i očeva prema verovanjima adolescenata. Prema rezultatima ovog istraživanja

adolescenti su porodične odnose videli mnogo negativnije kada su majke predstavljene sa autoritarnim vaspitnim stilom, što ukazuje da adolescenti imaju očekivanja da majke budu tople i podržavajuće. Međutim, interesantno je istaći da su oni porodične odnose videli manje negativnim kada su očevi prikazani sa autoritarnim vaspitnim stilom, kao i da su razlike takođe bile prisutne kada je u pitanju permisivni vaspitni stil. Kada su očevi bili prikazani kao popustljivi, adolescenti su porodične odnose videli kao manje pozitivne, nego kada su majke viđene kao permisivne, što ukazuje da se permisivnost od očeva manje očekuje i doživljava kao nebriga, a kada su majke u pitanju, permisivnost se doživljava kao prihvatanje. Ovi rezultati su pokazali da postoje razlike u percepcijama roditeljskih uloga kod adolescenata, što negde ukazuje i na to kako oni vide svoje potencijalne uloge u porodicama. Adolescenti veruju da su porodice srećnije i da bolje funkcionišu kada su očevi autoritarniji od majki, a majke permisivnije od očeva. Ovi nalazi ukazuju na postojanje razlika u verovanjima adolescenata, u odnosu na percipiranje roditeljskih uloga u našoj i američkoj kulturi. Očigledno je da američko društvo promoviše drugačiji sistem vrednosti, što se reflektuje i na percipiranje roditeljskih uloga.

Vaspitni stil roditelja i komplementarnost roditeljskih uloga

Istraživanje vaspitnog stila roditelja (Matejević, 2012) takođe je pokazalo da postoji određena izokrenutost roditeljskih uloga u odnosu na tradicionalne uzore i verovanja da je otac zadužen za disciplinovanje, dok je majka izvor ljubavi i nežnosti. Teorijski okvir ovog istraživanja oslanja se na afektivnu dimenziju u određivanju vaspitnog stila. Subjekti istraživanja bili su učenici drugog razreda gimnazije (ispitano je 117 učenika). Za utvrđivanje vaspitnog stila roditelja korišćena je EMBU skala (Arrindell et al., 1983), u okviru koje su izdvojena četiri faktora: odbacivanje, prezaštićavanje, emocionalna toplina i favorizovanje deteta. Prema ovom modelu, vaspitni stil roditelja zasnovan na odbacivanju podrazumevao je roditeljsko ponašanje koje odlikuje: direktno, otvoreno kažnjavanje, odbacivanje subjekata kao individue, neprijateljstvo, omalovažavanje, uskraćivanje pažnje prema detetu, njegovom mišljenju i potrebama, kao i simboličko kažnjavanje (postiđivanje, ismevanje, kritikovanje nedostataka i problema pred drugima, uskraćivanje ljubavi, izolacija). Vaspitni stil roditelja zasnovan na prezaštićivanju odnosio se na zaštićivanje deteta ali na žustar i autoritaran način, relativno visok stepen nametljivosti, namera da se u velikoj meri zna šta dete radi, postavljanje visokih standarda uspešnosti. Vaspitni stil roditelja zasnovan na emocionalnoj toplini podrazumevao je roditeljsko ponašanje koje odlikuje: pružanje topline, ljubavi i pažnje, pružanje podrške subjektu u stvarima koje su za njega važne, bez nepoverenja, poma-

ganje detetu da reši probleme na najbolji način za njega, visoko poštovanje njenog mišljenja, osećanje deteta da može da se osloni na roditelje i zatraži pomoć, pružanje intelektualne stimulacije. Vaspitni stil roditelja zasnovan na favorizovanju podrazumeva ponašanje roditelja koje detetu obezbeđuje privilegovan položaj u odnosu na ostalu decu u porodici. Rezultati ovog istraživanja su pokazali da je kod majki na prvom mestu vaspitni stil zasnovan na odbacivanju majki, što može biti veoma problematično za ishode razvoja adolescenata. Ovi rezultati su prilično neuobičajeni u odnosu na očekivanja i obrasce koji su postojali u našoj kulturi, koji podrazumevaju da je majka izvor nežnosti i topline. Da li se rezultati koji su dobijeni mogu povezati sa procesom emancipacije i drugačijim pozicioniranjem žena u savremenom društvu. Treba imati u vidu da većinu u ovom uzorku čine fakultetski obrazovane majke. Mada nisu dobijene statistički značajne korelacije između stručne spremlje i vaspitnog stila, ipak verujemo da je prisutan određen uticaj. U odnosu na uticaj koji emocionalno hladne majke imaju na razvoj deteta, istraživanja pokazuju da je veoma nepovoljan za razvoj adolescenata. Tako istraživanje Marisa i saradnika (Muris et al., 2000) pokazuje da adolescenti koji su skloni anksioznosti imaju roditelje sa odbacujućim vaspitnim stilom. Slične rezultate su dobili i istraživači Markus i saradnici (Markus et al., 2003), gde je takođe utvrđeno da deca u osnovnoj školi sa anksioznim reakcijama imaju roditelje sa odbacujućim vaspitnim stilom. Takođe rezultati istraživanja koje je organizovala Herba sa saradnicima (Herba et al., 2008) pokazuju da su adolescenti čiji su roditelji preferirali odbacujući vaspitni stil bili skloniji razmišljanju o suicidu. Istraživanje Arindela i saradnika (Arrindell et al., 2005) ukazuje na povezanost odbacujućeg vaspitnog stila očeva i majki sa visokim neuroticizmom i niskim samopoštovanjem adolescenata. Kod odbacujućeg ponašanja prisutna je distanca između roditelja i deteta, hladan roditelj je odbojan prema detetu, preovlađuje negativan ton, a češće birana vaspitna sredstva su negativno potkrepljenje i kazna, što svakako može da bude podsticaj i za depresivne reakcije adolescenata.

Ukoliko ove rezultate sagledamo iz relacione perspektive, onda je moguće da zahteve koje majke postavljaju u odnosu na školska postignuća adolescenti doživljavaju kao odbacivanje, a očeve koji su možda tolerantniji u postavljanju zahteva (možda i zbog manjeg prisustva u porodičnim interakcijama), doživljavaju kao toplije i prihvatajuće. Ovi rezultati na prvi pogled govore o izokrenutosti uloga u odnosu na srpsku patrijarhalnu kulturu pa se možemo zapitati da li su tranzicioni tokovi doveli i do stvaranja novih modela ili se haotičnost koja je prisutna u društvu reflektuje na porodicu kroz haotičnost u odnosu na porodične uloge i vaspitni stil roditelja? Svakako bi trebalo uzeti u obzir uticaj društvenog konteksta i rezultate sagledati u odnosu na egzistencijalne probleme sa kojima se porodice susreću, povezati ih sa opštom nesigurnošću kroz koje mnoge porodice prolaze. Možemo pobrojati brojne razloge u kontekstu tumačenja ovih rezultata, ali svakako treba naglasiti potrebu poro-

dice za adekvatnijom društvenom podrškom, kako bi bila u stanju da ostvaruje svoju vaspitnu funkciju na adekvatniji način.

Vaspitni postupci roditelja i komplementarnost roditeljskih uloga

Istraživanje u kome smo se bavili vaspitnim postupcima roditelja (Matejević, Nikolić, 2013) takođe ukazuje na određene promene u roditeljskim ulogama. U radu se razmatraju vaspitni postupci roditelja u kontekstu bihevioralnog pristupa, prema kome se pozitivnim i negativnim potkrepljenjem oblikuje ponašanje dece. Istraživanje je bilo organizovano sa ciljem da se utvrdi koji su vaspitni postupci roditelja dominantni u sprečavanju neprihvatljivog ponašanja dece. Korišćena je skala za procenu vaspitnih postupaka roditelja (Dimensions of Discipline Inventory, DDI Straus, Fauchier, 2007). Upitnik je sadržao sledeće vaspitne postupke roditelja: verbalno kažnjavanje („Moji roditelji viču ili me grde zbog neprihvatljivog ponašanja“), objašnjenje („Moji roditelji mi objašnjavaju pravila kako bi sprečili moje neprihvatljivo ponašanje“), nagrađivanje („Moji roditelji mi daju novac jer sam prestao/la sa neprihvatljivim ponašanjem“), kaznene zadatke („Moji roditelji me teraju da učinim nešto zbog neprihvatljivog ponašanja“), uskraćivanje potkrepljenja („Moji roditelji mi uskraćuju džeparac, upotrebu računara, video igricu ili neku drugu privilegiju zbog neprihvatljivog ponašanja“), ignorisanje neprihvatljivog ponašanja („Moji roditelji ne obraćaju pažnju na moje neprihvatljivo ponašanje“), preusmerenje („Moji roditelji mi daju da radim nešto dugo, umesto onog sto sam radila/o loše“) posmatranje („Moji roditelji mi govore da su me pratili i proveravali kako bi videli da li sam radio/la nešto loše“), i telesno kažnjavanje („Moji roditelji me udare po ruci, povuku za uvo ili za kosu kada se ponašam neprihvatljivo“). Subjekti istraživanja bili su učenici osmog razreda osnovne škole (ispitano je 100 učenika).

Dobijeni rezultati pokazuju da je u vaspitnim postupcima očeva nagrađivanje na prvom mestu, zatim sledi verbalno kažnjavanje i na trećem mestu objašnjenje, dok je telesno kažnjavanje na pretposlednjem mestu. Kod majki se kao najdominantniji vaspitni postupak izdvaja verbalna kazna, zatim slede objašnjenja, a na trećem mestu je nagrađivanje, dok je telesno kažnjavanje na poslednjem mestu. Dobijeni rezultati pokazuju takođe postojanje statistički značajne razlike, u vaspitnim postupcima roditelja – majke značajno više koriste verbalno kažnjavanje u odnosu na očeve. Dominantnost verbalne kazne može se objasniti time da roditelji često nisu ni svesni da njena primena ima efekat kazne, pa čak nisu svesni ni njene učestalosti. Psihološku agresiju, koju ispoljavaju primenom različitih oblika verbalne kazne, roditelji često ne vide kao nešto što može biti kazna i što može loše uticati na dete. Roditelji su skloni

tome da kada se dete loše ponaša primenjuju široku paletu uvreda i ovo istraživanje predstavlja još jedan dokaz koji ide u prilog tome. Majke verbalno kažnjavanje primenjuju češće od očeva i kod njih je ovaj vaspitni postupak najdominantniji, dok je kod očeva najpre dominantno nagrađivanje, a zatim verbalna kazna, što nam govori da očevi teže da neprihvatljivo ponašanje spreče ne-kaznenim metodama i da su tolerantniji od majki. Ipak, njihova tolerancija može se povezati sa time što zbog posla i raznih obaveza malo vremena provode sa detetom pa su samim tim možda spremniji da tolerišu neprihvatljivo ponašanje u većoj meri nego majke.

Sa druge strane, niži nivo primenjenosti fizičke kazne govori nam da roditelji teže tome da napuste tradicionalne vaspitne metode koje su koristili njihovi roditelji, da se postepeno preorijentišu na postupke koji nisu ponižavajući za dete. Međutim, još uvek 45% ispitanih očeva i majki primenjuje fizičko kažnjavanje što možemo razumeti i kao problematično postupanje roditelja s obzirom na to da se radi o mlađim adolescentima. Izgleda da savremeni roditelji polako odustaju od tradicionalnih metoda u sprečavanju neprihvatljivog ponašanja jer je verbalno kažnjavanje veoma zastupljeno u njihovim vaspitnim postupcima. Kvalifikacije koje ne govore o ponašanju već ih karakteriše etiketiranje ličnosti deteta mogu nepovoljno da se odraze na razvoj samopoštovanja adolescenata i mogu imati suprotan efekat – da dete baš nastoji da realizuje neadekvatne procene roditelja. Rezultati istraživanja ukazuju na prisustvo tradicionalnog u vaspitnim postupcima roditelja kroz izraženo verbalno kažnjavanje, jer su pored fizičkog kažnjavanja u srpskoj patrijarhalnoj kulturi roditelji kritikovali i grdili, najmanje hvalili i nagrađivali. Rezultati istraživanja pokazuju da roditelji sve ređe primenjuju fizičko kažnjavanje, ali je zato veoma zastupljeno verbalno kažnjavanje u vidu grubih kvalifikacija: lenj/a, lakomislen/a, aljkav/a, koje vređaju ličnost deteta i negativno utiču na razvoj samopoštovanja. S obzirom na to da je ovaj oblik izraženiji u vaspitnim postupcima majki, postavlja se pitanje da li je njegovo prisustvo povezano sa socio-ekonomskim statusom majki, što su u svom istraživanju dobile Rubin i Mills (Rubin, Mills, 1992). Možemo samo da konstatujemo da postoji velika verovatnoća da je ekonomska nesigurnost povezana sa izraženijom upotrebom verbalnog kažnjavanja, s obzirom na društveni kontekst i siromaštvo u kome egzistiraju mnoge porodice. U svom istraživanju Rubin i Mills (Rubin, Mills, 1992) ukazuju na to da sklop negativnih osećanja najviše utiče na upotrebu sile od strane roditelja. One su otkrile da upotreba sile od strane majki može biti određena ukoliko se uzmu u obzir svi životni uslovi. Napred pomenuti autori smatraju da je naročito slab socio-ekonomski status izražen jačim negativnim reakcijama i primeni sile kao reakcija na neprihvatljivo ponašanje dece. Ovo je naročito tačno, ističu one, onda kada majke nemaju odgovarajući društveni oslonac koji im je potreban. Zbog toga se društveni oslonac izražava kao neophodan faktor u vezi reakcija majki vezanih za oblikovanje neodgova-

rajućeg dečijeg ponašanja. Istraživanje je pokazalo da su majke, ukoliko su iskusile teške životne situacije, birale silu, ali samo u onim slučajevima u kojima je prisutno agresivno ponašanje dece. Rezultati ove studije jasno ukazuju da je emocionalna uravnoteženost majki od primarne važnosti za dečije agresivno ponašanje. Rezultati ove studije takođe ukazuju na to da primena sile proizilazi iz socio-ekonomskog statusa kao i iz društvene podrške. Nizak socio-ekonomski status je jače povezan sa primenom sile onda kada je majkama bila potrebna veća društvena podrška nego što su je tada imale. Ovi podaci mogu biti zabrinjavajući ukoliko uzmemo u obzir ekonomske probleme koji su prisutni u mnogim porodicama i njihovo eventualno reflektovanje na vaspitne postupke roditelja kroz primenu kažnjavanja, što nas je i podstaklo da istražimo ovaj problem. Rezultati našeg istraživanja su pokazali da je dominantni vaspitni postupak kod majki verbalno kažnjavanje koje je zasnovano na negativnom potkrepljenju, dok je kod očeva dominantno nagrađivanje koje je zasnovano na pozitivnom potkrepljenju. Rezultati istraživanja takođe pokazuju da je kažnjavanje prisutno u vaspitnim postupcima roditelja, ali na jedan drugačiji način, kroz verbalno kažnjavanje i objašnjavanje, ali da je takođe veoma prisutno i nagrađivanje, što ukazuje da je došlo do promena u verovanjima roditelja u odnosu na efikasnost fizičkog kažnjavanja. To govori o jednom modernijem odnosu roditelja prema pozitivnom i negativnom potkrepljenju, odnosno kažnjavanju i nagrađivanju u porodičnom vaspitanju.

Dobijene nalaze potvrđuju i rezultati još jednog istraživanja koje se odnosilo na vrednosne orijentacije i vaspitne postupake roditelja (Matejević, Pavićević, 2013). Rezultati ovog istraživanja pokazali su da postoje razlike u vrednosnim orijentacijama roditelja i da je usmerenost majki ka konformizmu povezana sa preferiranjem tradicionalnih konformističkih vrednosti. Takođe je utvrđeno da majke nezavisnost dece procenjuju kao manje poželjnu vrednost što ukazuje na negovanje zavisnog ponašanja i usporenog procesa osamostaljivanja, što postaje obrazac u našoj kulturi. Za razliku od njih, očevi preferiraju autonomiju u vrednosnim opredeljenjima, što je okrenuto ka razvojnim potrebama adolescenata i može se smatrati modernijim pristupom u vrednosnim opredeljenjima roditelja. Takođe je utvrđena povezanost između konformističkih vrednosnih orijentacija majki i agresivnijih vaspitnih postupaka kao što su telesno i verbalno kažnjavanje. Majke koje nameću deci određene vrednosti, ne utičući na dete da samo razvije svoje stavove i nezavisnost, koriste agresivne vaspitne postupke kako bi deca pod pritiskom prihvatila određene zahteve. Nalazi pokazuju da je i kod očeva prisutna povezanost konformističkih vrednosnih orijentacija i verbalnog kažnjavanja, što ukazuje da očevi koji vrednuju konformizam češće koriste verbalno kažnjavanje. Okrenutost roditelja ka konformizmu, može se povezati sa orijentacijom roditelja ka personalnim ciljevima (Dix, 1992). Oni su okrenuti ka potrebama roditelja i problematični su u kontekstu razvojnih ishoda adolescenata. Obrazovanje ro-

ditelja u kontekstu porodičnog vaspitanja bi svakako trebalo da bude povezano sa roditeljskim preferencijama i razjašnjavanjem uticaja koje personalni ciljevi i konformističke vrednosne orijentacije imaju na ishode razvoja.

Zaključak

Može se konstatovati da adolescenti i dalje uloge svojih roditelja sagledavaju kao komplementarne, mada je ta komplementarnost sada drugačija u odnosu na prošlost, gde je strogost bila odlika očeva, a popustljivost odlika majki. Tranzicija je donela drugačiju preraspodelu popustljivosti i strogosti u roditeljskim ulogama, ali jedna stvar je i dalje zadržana – komplementarnost u ulogama, kao izraz istovremenog prisustva i tradicionalnog i modernog, povezanost sa obrascima koji su bili prisutni u prošlosti, kroz okrenutost ka budućnosti ka promenama i nečemu što je novo, moderno i drugačije. Postavlja se pitanje: šta sa onim očekivanjima prema kojima se insistira na saglasnosti roditelja u odnosu na vaspitni stil, u odnosu na vaspitne postupke? Izgleda da je komplementarnost nešto što je tako duboko ukorenjeno u očekivanjima u odnosu na percipiranje roditeljskih uloga, u odnosu na vaspitni stil i vaspitne postupke roditelja, da predstavlja obrazac roditeljskog funkcionisanja u našoj kulturi. Značajna implikacija ovih nalaza jeste ukazivanje na potrebu podizanja pedagoške kulture roditelja u okviru različitih programa za porodicu i pružanje adekvatnije društvene podrške roditeljima u kompetentnijem ispunjavanju ovih kompleksnih uloga.

Literatura

- Arrindell, W. A., A. Akkerman, N. Bagés, L. Feldman, V. E. Caballo, T. P. S. Oei, B. Torres, G. Canalda, J. Castro, I. Montgomery, M. Davis, M.G. Calvo, J. A. Kenardy, D. L. Palenzuela, J.C. Richards, C. C. Leong, M.A. Simón, F. Zaldívar (2005) „The Short-EMBU in Australia, Spain, and Venezuela“. *European Journal of Psychological Assessment*; Vol. 21(1), 56–66.
- Dix, T. (1992) "Parenting on Behalf of the Child: Empathic: Goals in the Regulation of Responsive Parenting". In: Sigel I. E. (ed.) *Parental Belief Systems: The Psychological Consequences for Children* (2. ed.). New Jersey: LEA Hillssdale.
- Goldner-Vukov, M. (1988) *Porodica u krizi*. Beograd: Medicinska knjiga.
- Herba, C. M., R. F. Ferdinand, T. Stijnen, R. Veenstra, A. J. Oldehinkel, J. Ormel, F. C. Verhulst (2008) „Victimisation and suicide ideation in the TRAILS study: specific vulnerabilities of victims“. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 49:8, 867–876.

- Markus, Th. M., E. Lindhout, F. Boer, T. H. G. Hoogendijk, W. A. Arrindell (2003) „Factors of perceived parental rearing styles: the EMBU-C examined in a sample of Dutch primary school children“. *Personality and Individual Differences*, Vol. 34, 503–519.
- McGillicuddy-De Lisi, A., De Lisi R. (2007) „Perceptions of Family Relations When Mothers and Fathers Are Depicted With Different Parenting Styles“. *The Journal of Genetic Psychology*, 168(4), 425–442.
- Milevsky, A., Schlechter, M., Netter, S., Keehn, D. (2007) “Maternal and Paternal Parenting Styles in Adolescents: Associations with Self-Esteem, Depression and Life-Satisfaction“. *Journal of Child and Family Studies*, 16: 39-47.
- Minuchin, S. & H. C. Fishman (1981) *Family Therapy Techniques*. Harvard University Press.
- Matejević, M. (2012) „Funkcionalnost porodičnih sistema i vaspitni stil roditelja u porodicama sa adolescentima“. *Nastava i vaspitanje*, br.1. str. 128-141.
- Matejević, M., Todorović, J. (2012) *Funkcionalnost porodičnih odnosa i kompetentno roditeljstvo*. Niš: Filozofski fakultet.
- Matejević, M. Nikolić, A. (2013) “Tradicionalno i moderno u vaspitnim postupcima roditelja“. U: *Znanje i korist*, Zbornik radova, Nauka i savremeni univerzitet 2, str. 123-133. Niš: Filozofski fakultet.
- Matejević, M., Pavićević, M. (2013) “Tradicionalno i moderno u vrednosnim orijentacijama i vaspitnim postupcima roditelja“. U: *Dijalog kultura i partnerstvo civilizacija na Balkanu*, 624-634. Niš: Filozofski fakultet.
- Matejevic, M., Jovanovic, D. (2014) „How Students Estimate Family Relationships and Competent Parenting“. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, Vol. 149, pp. 547-552
- Muris, P., C. Meesters, H. Merckelbach, P. Hülsenbeck(2000) “Worry in children is related to perceived parental rearing and attachment“. *Behaviour Research and Therapy*, 38, 487-497.
- Olson, D. H. (2000) “Circumplex Model of Family Systems“. *Journal of Family Therapy*. 22, 2, 144-167.
- Olson, D. H. & Gorall, D. M. (2003) “Circumpex model of marital and family systems“. In: F. Walsh (Ed.) *Normal Family Processes* (3rd Ed), (pp. 514-547). New York: Guilford.
- Rubin, K. H., Mills R. R. (1992) “Parents' Thoughts About Children's Socially Adaptive and Maladaptive Behaviors Stability, Change and Individual Differences“. In: Sigel I. E. (ed.) *Parental Belief systems: The Psychological consequences for children* (2.ed.). New Jersey: LEA Hillsdale.
- Straus, M. A. & Fauchier, A. (2007) *Manual for Dimensions of Discipline Inventory (DDI)*. Durham, NH: University of New Hampshire.
- Trebješanin, Ž. (2008) *Predstave o detetu u srpskoj kulturi*. Beograd: Sofos.

Marina Matejević

TRADITIONALLY AND MODERNLY IN THE CONTEXT
OF FAMILY FUNCTIONALITY AND PARENTING STYLE

Summary: The paper presents the variations of traditional and modern in family functioning, according to research findings related to the beliefs of adolescents on the complementarity of parental roles (Matejevic, Todorovic, 2012; Matejevic, Jovanovic, 2014), on the parenting style (Matejevic, 2012) and educational procedures of parents (Matejević, Nikolić, 2013). The findings of these studies indicate the changed roles of parents: adolescents believe that the permissiveness of fathers is more acceptable than the permissiveness of mothers; they also consider that in the educational style of parents, rejection is more pronounced in mothers, and emotional warmth in fathers, whereas in the context of educational procedures more verbal punishment in mothers is more pronounced while rewarding is in the first place in the educational procedures of fathers. It can be noted that traditionally has been preserved in the complementarity of parental roles, but in a different way, perhaps related to the modern view of these roles, fathers can be lenient and mothers demanding and less warm, indicating a more flexible distribution of family roles and a different distribution of power, in the family. The obtained findings indicate that modern and patriarchal exist in parallel and in a specific way they construct the beliefs of adolescents who strive for something more modern, but are simultaneously trapped in patriarchal notions of parental roles that are transgenerational transmitted and give a specific contribution to the constructing beliefs. A significant implication of these findings is the need to raise the pedagogical culture of parents within the framework of the various family programs, as well as provide social support to parents in the more competent fulfillment of these complex roles.

Key Words: Traditionally in the Parenting Style, Modern in Parenting Style.

